

MICHAŁ BOYM W SŁUŻBIE CESARZA PAŃSTWA ŚRODKA

Michał Boym in the service of the emperor of the Middle Kingdom

TADEUSZ KASPERCZYK

Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia w Krakowie

Streszczenie/Abstract

W artykule przedstawiono życiorys oraz dokonania Michała Boyma – polskiego jezuitę urodzonego w 1612 roku we Lwowie. Mając 19 lat podjął on starania o wyjazd na misję chrześcijańską do Chin. Po wielokrotnych odmowach przełożonych w Rzymie w 1641 roku otrzymał zgodę na wyjazd. Przebył drogę przez Rzym, Lizbonę, Goa (Indie) do Makao. Stąd po dwuletnim pobycie w zakonie jezuitów oraz nauce języka chińskiego został wysłany z misją na chińską wyspę Hajnan. W wyniku zaostrzającego się konfliktu wojennego pomiędzy panującą dynastią Ming, a Mandżurami, cesarz dynastii Ming – Yongli zwrócił się z prośbą do Portugalczyków o pomoc wojskową. Pomocy takiej przed laty Portugalczycy już mu udzielili, tym razem jednak spotkał się z odmową i radą, by w tej sprawie zwrócić się wprost do papieża. Poprosił więc władze jezuitów w Makao o przydzielenie jeszcze jednego zakonika, by wspomógł jezuitę Andrzeja Kofflera, przebywającego na jego dworze już od 1648 roku. Władze zakonu jezuitów delegowały Michała Boyma. Został on cesarskim urzędnikiem w randze mandaryna trzeciego stopnia. Zapadła decyzja o wysłaniu poselstwa do papieża Innocentego X i wybór padł na Michała Boyma. Wraz z nim wyruszyli przydzieleni mu do asysty dwaj wojskowi tj.: Andrzej Zheng i Józef Ko. Posłańcy oprócz bagażu z rzeczami osobistymi zabrali wiele książek w języku chińskim z zamiarem ich opublikowania w Europie. Podróż rozpoczęli w listopadzie 1650 roku z Makao wyruszyli statkiem do Goa. Władze portugalskie zabroniły im dalszej podróży i odmówiły miejsca na statku do Lizbony. Z Goa Boym już tylko razem z Andrzejem Zhengiem wyruszyli drogą lądową do Wenecji, dokąd przybyli we wrześniu 1652 roku. W Wenecji Michał Boym złożył wizytę ambasadorowi Francji, który pomógł mu w uzyskaniu audiencji u doży Wenecji i tamtejszym Senacie, co było źle odebrane przez władze zakonu

The article presents a biography and achievements of Michał Boym – a Polish Jesuit born in 1612 in Lviv. At the age of 19, he made efforts to go on a Christian mission to China. After repeated refusals from his superiors in Rome, in 1641 he received permission to go. He travelled across Rome, Lisbon, Goa (India) to Macao. From there, after a two-year stay in the Jesuit order and learning Chinese, he was sent on a mission to the Chinese island of Hainan. As a result of the escalating military conflict between the ruling Ming dynasty and the Manchus, the emperor of the Ming dynasty – Yongli – turned to the Portuguese for military assistance. The Portuguese had already provided such assistance in the past, but this time he was refused and advised to address the matter directly to the Pope. He therefore asked the Jesuit authorities in Macao to assign another monk to support the Jesuit Andrzej Koffler, who had been residing at his court since 1648. The authorities of the Jesuit order delegated Michał Boym. He became an imperial official with the rank of mandarin of the third degree. A decision was made to send a delegation to Pope Innocent X and Michał Boym was chosen. Two military men assigned to assist him set off with him, i.e. Andrzej Zheng and Józef Ko. In addition to luggage with personal belongings, the messengers took many books in Chinese with the intention of publishing them in Europe. They began their journey in November 1650. They set off from Macao by ship to Goa. The Portuguese authorities forbade them from continuing their journey and refused them a place on a ship to Lisbon. From Goa Boym, now only together with Andrzej Zheng, set off by land to Venice, where they arrived in September 1652. In Venice, Michael Boym paid a visit to the French ambassador, who helped him obtain an audience with the Doge of Venice and the local Senate, which was badly received by the authorities

jezuitów i za tę niesubordynację został ukarany naganą i poleceniem aby opuścił Rzym i udał się do klasztoru w Loretto i tam czekał na dalsze decyzje. W Rzymie Michał Boym pojawił się dopiero po śmierci Innocentego X, na audyencji u jego następcy Aleksandra VII. Okres niemal trzyletniego „aresztu domowego” w Loretto spędził na posłudze kapłańskiej i tłumaczeniu przywiezionych z Chin dzieł na język łaciński. Ich powrót do Chin z listami od papieża do cesarzowej Heleny i kanclerza Panga Achillesa był „drogą przez mękę”. Wyruszyli w marcu 1656 roku a do Chin dotarli dopiero w 1659 roku Michał Boym zawiedziony odmową wojskowej pomocy papieża, zasmucony wiadomością o śmierci cesarzowej Heleny (zmarła w 1652 roku), zmęczony trudami podróży lądem i morzem, schorowany, zmarł w chińskiej prowincji Kuangsi w 1659 roku w wieku zaledwie 47 lat. W artykule w przypisach zamieszczono krótkie informacje o dwóch jezuitach: Atanazym Kircherze i Martino Martinim, których los zetknął z naszym bohaterem. Zamieszczono także notę biograficzną o Edwardzie Kajdańskim, który posiada największe zasługi w odkryciu dokonań polskiego Marco Polo.

Słowa kluczowe: jezuita Michał Boym, chińska dynastia Ming, cesarz Yongli.

of the Jesuit order and for this behaviour, which was reprehensible from the point of view of the order's discipline, he was punished with a reprimand and an order to leave Rome and he went to the monastery in Loretto, where he waited for further decisions. Michael Boym would not appear in Rome until after the death of Innocent X, at an audience with his successor Alexander VII. He spent the period of almost three years of "house arrest" in Loretto on priestly service and translating works brought from China into Latin. Their return to China with letters from the Pope to Empress Helen and Chancellor Pang Achilles was an ordeal. They set off in March 1656 and reached China only in 1659. Michał Boym, disappointed by the refusal of military aid from the Pope, saddened by the news of the death of Empress Helen (she died in 1652), tired by the hardships of the journey by land and sea, sickly, died in the Chinese province of Guangxi in 1659 at the age of only 47. The article includes brief information in footnotes about two Jesuits: Athanasius Kircher and Martino Martini, whom fate brought together with our hero. There is also a biographical note about Edward Kajdański, who has the greatest merit in discovering the achievements of the Polish Marco Polo.

Key words: esuit Michał Boym, Chinese Ming dynasty, Emperor Yongli.

Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie sylwetki polskiego jezuitę – Michała Boyma ze Lwowa i jego misji chrześcijańskiej w Chinach w XVII wieku, ze szczególnym uwzględnieniem jego poselstwa w imieniu cesarza dynastii Ming do papieża Innocentego X z prośbą o wsparcie wojskowe w walce z Mandżurami.

Praca została napisana metodą przeglądu narracyjnego z wykorzystaniem literatury polskich i zagranicznych autorów oraz w oparciu o doświadczenia wieloletniego wykładowcy akademickiego z zakresu metod medycyny naturalnej, ze szczególnym uwzględnieniem tradycyjnej medycyny chińskiej (TMC).

Na początku należy wyjaśnić dlaczego Chiny nazywamy Państwem Środka, chociażnie leżą w żadnym

geograficznym centrum Ziemi. Żeby to wyjaśnić należysięgnąć do kanonów filozoficznych taoizmu i opartych o nie założeniach TMC. W myśl tej teorii wszystko, co nas otacza i my sami zbudowane jest z pięciu elementów (pierwiastków). Są nimi:

- 1) **ogień** (火, pinyin huǒ),
- 2) **woda** (水, pinyin shuǐ),
- 3) **ziemia** (土, pinyin tǔ),
- 4) **metal** (金, pinyin jīn),
- 5) **drzewo** (木, pinyin mù).

Zagadnienie to na gruncie TMC znane jest jako teoria lub prawo pięciu elementów [1,16]. Teoria ta odnosi się do wszystkiego co nas otacza, do przedmiotów, zjawisk, narządów ciała, itp. W tym miejscu ograniczę się do stwierdzenia, że strony świata też trzeba przyporządkować do wspomnianych 5 elementów.

Stąd mamy:

- 1) **wschód** (drzewo),
- 2) **zachód** (metal),
- 3) **północ** (woda),
- 4) **południe** (ogień)
- 5) **środek** (ziemia).

Środek definiowany jest jako miejsce w którym stoi człowiek. Inny przykład to pory roku, i tak:

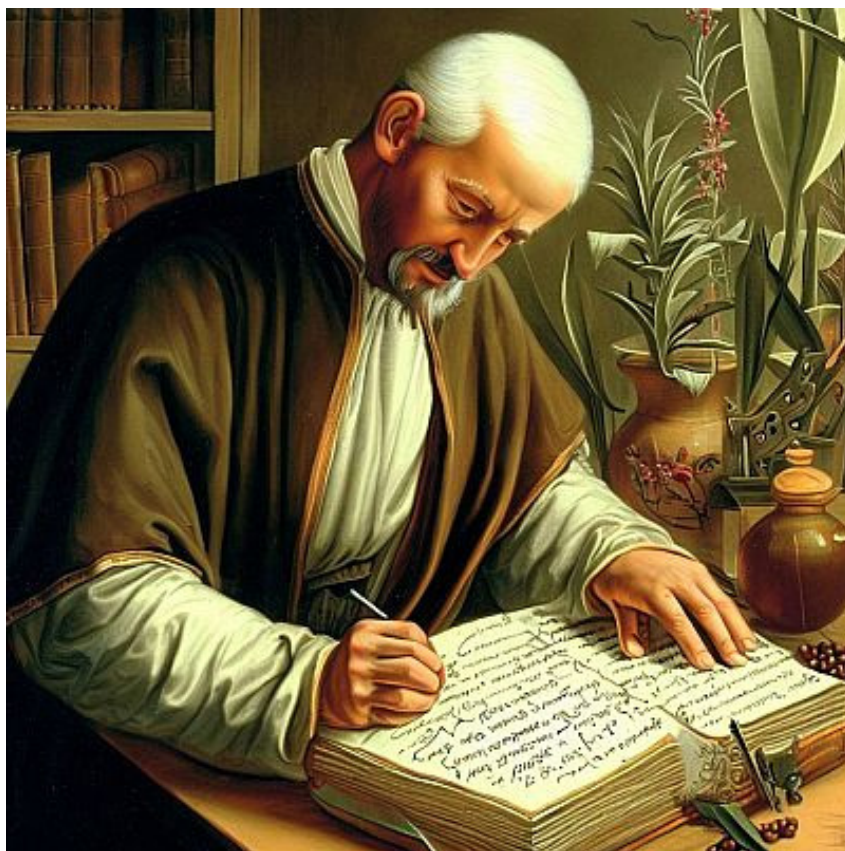
- 1) **lato** (ogień),
- 2) **późne (lub długie) lato** (ziemia),
- 3) **zima** (woda),
- 4) **jesień** (metal),
- 5) **wiosna** (drzewo).

Teoria pięciu elementów szczególnego znaczenia nabiera ze względu na ich wzajemne powiązania funkcjonalne, na gruncie tradycyjnej medycyny chińskiej stanowi podstawę zdefiniowania zdrowia lub choroby [5, 9, 12].

Boym – polski Marco Polo

Michał Piotr Boym urodził się 22 sierpnia 1612 roku we Lwowie, jego matką była Dorota Barczówna, ojcem Paweł Jerzy Boym (1581–1641). Ojciec był wykształconym lekarzem, po studiach uniwersyteckich w Padwie. Pełnił funkcję nadwornego lekarza króla Polski Zygmunta III Wazy. Sprawował też stanowisko wójta Lwowa, a dziadek (Jerzy Paweł Boym), który przybył do

to związek ze snem, podczas którego przyśnił mu się św. Franciszek Ksawery (1506–1552), kanonizowany w 1622 roku [19]. W 1631 roku ukończył kolegium jezuićkie we Lwowie, a następnie wstąpił do zakonu jezuitów w Krakowie. Przez dwa lata pobytu w tym mieście, oprócz obowiązków zakonnych, opiekował się chorymi w szpitalach i więzieniach, uczył dzieci katechizmu, a pod okiem brata zakonnika – Medicusa, poznawał sztukę leczenia [14]. W 1633

Ryc. 1. Domniemany portret Michała Boyma (1612–1659)

Polski z Węgier, był sekretarzem króla Stefana Batorego. Michał był czwartym z siedmiorga dzieci w rodzinie Boymów. Pierwszym dzieckiem była córka Katarzyna, kolejno urodzili się synowie: Jerzy, Paweł, **Michał**, Mikołaj, Jan i Benedykt (ten ostatni też został jezuitą).

W wieku 14 lat Michał zachorował i wtedy miał ślubować, że jak dane mu będzie wyzdrowieć, to poświęci się pracy misyjnej na Dalekim Wschodzie. Miało

roku rozpoczyna studia pedagogiczne w Sandomierzu, następnie udaje się do Kalisza, gdzie studiuje filozofię. W 1640 roku kończy Kolegium Jezuićkie w Krakowie i po odbyciu trzeciej próby zakonnej w Jarosławiu w 1641 roku zostaje księdzem [3, 4].

Przez cały czas studiów i pełnienia obowiązków zakonnika czyni starania o zgodę przełożonych zakonu i papieża o skierowanie go na misję do Chin.

Po dziewięciu odmowach w otrzymuje zgodę w dniu 27 września 1641 roku wraz z błogosławieństwem papieża Urbana VIII. W dniu 30 marca 1643 roku z grupą innych misjonarzy wyrusza z Lizbony przez Goa (Indie) do Makao (Chiny). Pod koniec 1644 roku dociera do Makao i tam w Kolegium Jezuićkim im. św. Pawła przez dwa lata prowadzi wykłady i pilnie uczy się języka chińskiego. W 1647 roku władze zakonu kierują go do pracy misyjnej na wyspę Hajnan do Tingan (południe Chin). Tu pod okiem chińskiego lekarza zgłębia tajniki tradycyjnej medycyny chińskiej. Po kilku miesiącach Michał, wraz z innymi zakonnikami, jest zmuszony uciekać z wyspy z powodu zajęcia jej przez wojska mandzurskie. Wkrótce jednak ponownie powróci na wyspę, a następnie do Makao, gdzie w święto Matki Boskiej w dniu 15 sierpnia 1649 roku składa czwarty ślub zakonny.

W tym czasie cesarz Yongli (1623–1662) z dynastii Ming zwraca się do władz Zakonu Jezuitów w Makao o przysłanie na dwór jeszcze jednego misjonarza do pomocy dla przebywającego tam od pewnego czasu ojca Andrzeja Kofflera. Władze zakonne delegują jezuitę Michała Boyma [20]. W ten sposób Boym w 1650 roku zostaje cesarskim urzędnikiem w randze mandaryna trzeciego stopnia (lampart)* i zostaje uwikłany w politykę dynastii Ming.

W tym miejscu, pomimo że to życiorys Michała Boyma, konieczne staje się pewne wtrącenie odnoszące się do sytuacji politycznej dynastii Ming (1368–1644) i panującego cesarza Yongli Cesarz i jego dwór, cesarzowa Helena, kanclerz PangTianshou (po chrzcie Achilles) postanowili wysłać do Rzymu do papieża Innocentego X posła z prośbą o pomoc wojskową w walce z Mandzurami. Należy dodać, że wymienione postaci oraz większość urzędników dworu przyjęła chrzest i uważali się za chrześcijan.

Ojciec Andrzej Koffler szczylił się nawróceniem na wiarę chrześcijańską cesarzowej wdowy Heleny, cesarzowej Marii (matka cesarza) i Anny (żona), kanclerza i innych osób ze świty dworskiej. Jedynie sam cesarz Yongli, wtedy w wieku 25 lat, odmówił chrztu w obawie o utratę posiadania wielu kobiet – konkubin (posiadał ich ok. 50) i związanej z tym utraty wpływów, gdyż większość z nich wywodziła się z dworskiej arystokracji. Zanim wysłano poselstwo do Watykanu ojciec Koffler podjął się wyjazdu do Makao, aby tam u gubernatora Pereiry uzyskać wojskową pomoc od Portugalczyków.

Podczas kilkudniowej nieobecności na dworze ojca Kofflera Michał Boym, po raz pierwszy zastępując go, odprawił mszę świętą i wygłosił kazanie. Fabułę kazania oparł o ulubioną przypowieść biblijną o Hiobie. Kazanie to zrobiło duże wrażenie na cesarzowej Helenie, do czego później wracała w ich rozmowach na temat wiary chrześcijańskiej i Boga.

Wkrótce powraca z Makao ojciec Koffler z następującą wiadomością: „*Niestety przybyłeś za późno ojcze, mamy się trzymać z dala od dynastii Ming*” [3, s. 32]. Jednocześnie Pereira zasugerował, że sprawa powinna być poruszona na najwyższym szczeblu, to jest u samego papieża. Cesarz zdecydował, że posłańcem tym będzie BuMige (chińskie imię Boyma nadane mu przez cesarżową Helenę, otrzymał też honorowy przydomek „Zhiyuan” – „Wysłany daleko”) i dwaj wojskowi, tj. Andrzej Zheng (Cheng) i Józef Ko (Ke). Ten pierwszy był najprawdopodobniej synem lekarza i znał się na medycynie.

Zadaniem posłańców było dostarczenie listów od cesarzowej Heleny i kanclerza Panga Achillesa do papieża Innocentego X oraz do generała zakonu jezuitów w Rzymie i doży Wenecji, z prośbą o wsparcie wojskowe Mingów przeciw mandżurskiej dynastii Qing (1644–1911). Pomoc taka już wcześniej miała miejsce za pośrednictwem Portugalczyków stacjonujących w Makao, co

pozwoiliło na chwilowe odparcie najazdu Mandżurów [8]. Portugalczycy trzystoma żołnierzami uzbrojonymi w muszkiety i w armaty słynnej w całej Azji odlewni Manuela Bocarro pomogli dynastii Ming odnieść zwycięstwo w Guilinie, prawdopodobnie brał w tym też udział ojciec Andrzej Koffler jako kapelan w randze kapitana [21].

Jednakże w międzyczasie sytuacja polityczna uległa zasadniczej zmianie, bo Portugalczycy, a za nimi zakon jezuitów i papież Innocenty X, opowiedzieli się po stronie Mandżurów. W dynastii Ming w tym czasie doszło do rozłamu, cesarz Yongli był uwikłany w konflikt rodzinny związany z sukcesją po zmarłym cesarzu Long Wu. Także i te właśnie na dworze cesarskim między ugrupowaniami stworzyły korzystną sytuację polityczną dla Mandżurów [6]. Ponadto, aby udaremnić poselstwo Boyma do papieża, ich dwór cesarski w Pekinie wysłał jezuitę Martino Martiniego do Rzymu, aby ten uniemożliwił dotarcie poselstwa Mingów do papieża. O roli jaką odegrał Martino Martini, w tej sprawie, a także o innych okolicznościach mających związek z Boymem, będzie więcej w dalszej części artykułu. Łatwo się domyślić, jak taka skomplikowana sytuacja polityczna mogła wpłynąć na przebieg podróży Boyma i jego dwóch towarzyszy.

Nie jest celem tego artykułu szczegółowy opis podróży Boyma i jego chińskich pomocników przydzielonych mu przez cesarza do towarzystwa. Zagadnieniu temu poświęcono szereg publikacji, które szczegółowo opisują tę wyprawę [3, 8, 11, 13], dlatego ograniczymy się tylko do kilku ważniejszych wydarzeń i dat. Wysłannicy zabrali ze sobą oprócz bagażu osobistego także sporą ilość książek w języku chińskim, w szczególności związanych z medycyną chińską, z zamiarem ich opublikowania w Europie. W drogę do Rzymu wyruszyli w listopadzie 1650 roku. Z Makao wypłynęli 1 stycznia 1651 roku (gdzie Józef Ko przerwał podróż

z powodu choroby i tam pozostał). Dalej do Goa popłynęli statkiem i tu zostali zatrzymani przez świeckie władze portugalskie na niemal rok i w dalszą drogę wyruszyli częściowo lądem, częściowo morzem pod koniec roku 1651. Do Wenecji dotarli we wrześniu 1652 roku. Pokonanie tej drogi zajęło im dwadzieścia jeden miesięcy. Dodajmy do tego wiadomość, że statek „Santa Catharina” z Goa do Lizbony, na którym odmówiono miejsca posłańcom zatonął, a wraz z nim dokumenty– dowody, że Boym jest rzeczywistym posłem cesarza do papieża. W Wenecji złożyli wizytę ambasadorowi Francji (hrabia d’ Argenson), który pomógł im w uzyskaniu audiencji u doży Wenecji. Boym wystąpił w stroju mandaryńskim przed Senatem Wenecji, co było źle odebrane przez zakon jezuitów i w konsekwencji Boym otrzymał od generała zakonu Goswina Nickela naganę i nakaz opuszczenia Rzymu, (co miało miejsce w pierwszych dniach stycznia 1653 roku) oraz polecenie udania się do Loretto, gdzie miał pełnić obowiązki zakonnika i czekać na dalsze decyzje w sprawie jego misji [3, 6, 8]. Boym nie był tu bez winy, bo jako jezuita dobrze wiedział, że obowiązywała go dyscyplina, i że na wszelkie działania potrzebna była zgoda generała zakonu [23], a on złamał tę zasadę wizytę u ambasadora Francji, na którą nie miał zgody. Wtedy też bezpozwolenia władz wysłał listy do Rektorów Kolegiów jezuickich w sprawie tzw. „Rytów Ricciego” (dotyczyły sporu o obrządki chińskie**). Dotyczyło to także wydawania prac drukiem.

Pobyty w Wenecji i Loretto trwały do 1655 roku. Pomocnik Boyma – Andrzej Zheng w tym czasie zdążył wstąpić do zakonu jezuitów. Na początku roku 1655 umiera papież Innocenty X, a 3 miesiące później nowym papieżem zostaje wybrany Aleksander VII. W międzyczasie wyjaśnia się sprawa fałszywego oskarżenia Boyma o podszywanie się pod posła cesarza Chin do jego Świętobliwości i nowy papież

w dniu 18 grudnia 1655 roku przyjmuje na audiencji obu wysłanników, odbiera przywiezione przez nich listy, zapoznaje się z nimi i w dniu 25 grudnia 1655 roku udziela odpowiedzi. Listy Cesarzowej Heleny i kanclerza Panga znajdują się w Archivum Secretum Vaticanum pod sygnaturą A.A.Arm.I-XVIII1790 [20]. Niestety ku wielkiemu zmartwieniu Boyma Aleksander VII odmawia udzielenia wojskowej pomocy dynastii Ming; jedynie obiecuje modlitwę i na pamiątkę wręcza dwa medale ze złota ze swoją podobizną, wybite na okoliczność jego wyboru na Tron Piotrowy.

Boym, wraz z towarzyszącym mu Andrzejem oraz grupą kilku zakonników jezuitów, wracają z powrotem do Chin (wyruszyli 30 marca 1656 roku). Trasa podróży wiedzie z Lizbony (tu krótki postój i wizyta u króla Portugalii Jana IV Odnowiciela nazywanego też Szczęśliwym) do Goa, przez port Sao Tome, Nagapattanam, Zatokę Bengalską, Syjam, Tenasserim, Ayyuthai, Hajfong, Tonkin (półn. Wietnam), Kuangsi. Do Goa dopływają 6 września 1656 roku i podobnie jak w drodze do Europy władze portugalskie zabraniają mu udania się do Makao statkiem. Wyruszają zatem lądem i mając świadomość trudów jakie ich czekają i braku możliwości jakiegokolwiek działania, oddają w ręce podróżującego z nim jezuitę o nazwisku Philippe Couplet, dzieło „ClavisMedica”, z prośbą o przesłanie go do druku w Europie. Wskutek splotu różnych okoliczności książka trafia w ręce chirurga Holenderskiej Kampanii Wschodnioindyjskiej Andreasa Cleyera, który publikuje ją pod swoim nazwiskiem w 1682 roku pod tytułem: „SpecimenMedicinaeSinicae”. Bez wątplenia autorem tego dzieła jest Michał Boym, a więc mamy tu dowód na kradzież intelektualną [8,15].

Michał Boym zmęczony trudami podróży, zmożony chorobą, załamany psychicznie z powodu niepowodzenia misji i wiadomości o śmierci cesarzowej

Heleny – umiera w dniu 22 sierpnia 1659 roku i przez Andrzeja zostaje pochowany w prowincji Kuangsi. Andrzej Zhrng umiera 3 lata później. Ojciec Koffler zostaje przez Mandżurów zamordowany w 1652 roku [11, 21]. Ojciec Koffler wraz z dworem cesarskim uciekali statkiem, który rozbił się na mieliźnie w pobliżu Tianzhou tam wpadli „w ręce” wojsk mandżurskich. Przesłuchiwany przez mandżurskiego kapitana, na pytanie kim jest odpowiedział po chińsku – „jestem Nauczycielem Prawa Bożego” – ten usłyszawszy to, przeciął go mieczem na wzór krzyża i tak ojciec Koffler stał się męczennikiem za wiarę [2].

Podsumujmy ważniejsze daty dotyczące działalności misyjnej Boyma w Chinach oraz podróży w charakterze ambasadora do Watykanu:

- 1643–1645 wypływa z Lizbony wraz z grupą zakonników i dociera do Makao
- 1647–1649 wysłany do pracy misyjnej na wyspę Hajnan – do 1647 roku, bo po zdobyciu wyspy przez wojska mandżurskie udaje się do Tonkinu, by za rok powrócić do Hajnanu
- 1650 – zapada decyzja cesarza o wysłaniu go z misją do papieża Innocentego X
- 1651 – wyrusza w podróż wraz z dwoma pomocnikami (Andrzejem Zhengiem i Józefem Ko)
- 1652 – przybywa do Wenecji
- 1652–1655 kilku dniowy pobyt w Rzymie i długi „areszt domowy” w Loretto
- 1655 – przyjęty na audiencji przez Aleksandra VII
- 1656 – wyrusza w drogę powrotną do Chin
- 1658 – dotarł do północnego Wietnamu
- 22 sierpnia 1659 – umiera w chińskiej prowincji Kuangsi w wieku 47 lat

Główne dzieła Boyma

Aby lepiej zrozumieć jaką rolę polski jezuita ze Lwowa odegrał w ukazaniu

Państwa Środka Europejczykom w XVII w. i jak wielki to był wysiłek intelektualny z jego strony, wyszczególnione zostaną główne jego dzieła i przytoczone zostaną krótkie charakterystyki biograficzne dwóch osób mocno związanych z jego działalnością, jezuitów, profesora Athanasiusa Kirchera i Martina Martiniego.

W artykule niniejszym ograniczę się tylko do wymienienia niektórych – ważniejszych dzieł Boyma, uznając, że Edward Kajdański*** w książce pt.: „Jak odkrywałem Michała Boyma – polskiego Marco Polo” zrobił to w sposób doskonały, a to za sprawą jego wykształcenia, w tym znajomości języka chińskiego, sprawowanego zawodu dyplomaty w Chinach i szczególnego zafascynowania się postacią polskiego jezuitę ze Lwowa.

Za najbardziej znane dzieło uchodzi wydana w 1656 roku w Wiedniu – „Flora Sinensis” („Flora chińska”). W dziele tym, a także w Atlasie Chin (powstał w latach 1653–1656) są liczne opisy roślin i zwierząt, które nie były znane w tym okresie w Europie. Do tych po raz pierwszy opisanych dla Europejczyków zaliczamy; liczi, persymony (po chińsku – shizi, po japońsku – kaki), ananasa, papai, nerkowca, palmy: kokosową, indyjską, daktylową, sagową, durian, cynamon, pieprz czarny, drzewo chlebowe, mango i inne. Opisy roślin są bardzo szczegółowe, odnoszą się do ich wyglądu i odmian, hodowli i często nawiązują do ich leczniczych właściwości. Tych aspektów dotyczą też opisywane zwierzęta, m.in.: hipopotam („koń morski”), nosorożec, bawół wodny, jaskółki morskie, żółwie, kuna syberyjska, piżmowiec, jeżozwierz („kolczysta świnia”).

Boym opracował „Atlas Chin” (MagniCatay) w wersji chińsko-łacińskiej. Łaciński tytuł to: „Magni Catayquod olim Serica et modo Sinarumest Monarchia. Quindecim Regnorum. Octodecimgeographica Tabula”. Zawiera on ogólną mapę Chin i 17 map szczegółowych poszczególnych prowincji. Na

rysunkach jego map znajduje się wiele ilustracji przedstawiających różnorodne przedmioty i sceny z życia różnych klas społecznych, dworu cesarskiego, urzędników, żołnierzy i zwykłych ludzi. Atlas Boyma weryfikuje wiele błędnych poglądów, jakie do tego czasu były powielane w Europie przez kilka stuleci. Oglądając rysunki w Atlasie nie sposób Boymowi odmówić wielkiego talentu rysownika.

„Atlas Chin” wzbudził wiele kontrowersji co do autorstwa w zestawieniu z podobnym wydaniem – „Novus Atlas Sinensis” Martiniego Martini. Jezuita A. Kircher potwierdza, że Polak dokonał takiego opracowania geografii Chin. Podobnie było z „Annales Sinenses” Boyma

Ryc.2. Pizmowiec i liczi, rysunki Boyma z *Flora Sinensis*

– o historii cesarzy w Chinach. „Brevis Relatio” zawiera natomiast historię Chin i opis stanu misji katolickich w Chinach, ze szczególnym uwzględnieniem misji jezuitów (Rzym 1653). Do ważnych pozycji należy zaliczyć te, które poświęcone były tradycyjnej medycynie chińskiej [7]: „Specimen Medicine Sinicae” (Obserwacja medycyny chińskiej), „Clavis Medica ad Sinarum Doctrinam de Pulsibus” (O diagnostyce z pulsu i różnych środkach leczniczych). Nieopublikowane dotychczas: „Magni Cathay” (Cathay – to Chiny), czy „Brevis Sinarum Imperii Descriptio”

pozostające w zbiorach archiwalnych jezuitów [23]. Zaslugi Boyma dotyczące TMC zasługują na odrębną publikację.

Do dorobku Boyma należy także zaliczyć olbrzymią ilość listów, notatek, sprawozdań, dzięki którym wzbogacona została nasza wiedza o historii i cywilizacji dawnych Chin.

Athanasius Kircher (1601–1680)

Athanasius Kircher urodził się w 1601 roku w Wirtzburgu (Niemcy). W 1631 roku był zmuszony z przyczyn politycznych opuścić Niemcy i osiadł w Rzymie. Wykładał tam w jezuickim Collegium Romanum, głównie matematykę oraz

język hebrajski [8]. W swojej działalności naukowej zajmował się wieloma zagadnieniami, m.in.: fizyką, mechaniką, etnografią, archeologią, filologią, egip-tologią. Uchodził za najwszechstronniejszego wykształconego człowieka swojej epoki w Europie. W 1646 roku wydał dzieło pt.: „De arte Magnetica”. W dziele tym spotykamy się po raz pierwszy z terminem „magnetyzm zwierzęcy” (*magnetismus animalis*), który to termin słynny doktor F. A. Mesmer (1734–1815) wykorzysta do charakterystyki swojej doktryny o magnetyzmie w organizmie ludzkim

[10, 17]. W 1667 roku ukazuje się jego fundamentalne dzieło: „China Monumentalis Illustrata”, w którym znajdujemy opis słynnego „Kamienia z Syngantu” (Siguanfu) zwanego „monumentem nestoriańskim”, zawierającym informacje, że w Chinach za panowania dynastii Tang (618–907) rozwijało się chrześcijaństwo, które przeniosło się z Syrii. Nazwa owego monumentu pochodzi od patriarchaty Konstantynopola – Nestoriusza, żyjącego w latach 384–451. Kamień ten odkryto w 1623 roku, pierwszy opisał go Nicholas Trigault, a polski jezuita Michał Boym dokonał tłumaczenia wyrytych na nim 2036 hieroglifów na język łaciński [8]. Spornym pozostaje fakt kiedy to się stało, czy jeszcze w Chinach, czy w Loreto?

Michał Boym po raz pierwszy spotkał Athanasiusa. Kirchera w Rzymie, kiedy oczekiwał na błogosławieństwo papieża Urbana VIII i wyjazd na misję do Chin (1643 roku). Kolejny raz spotkali się w 1655 roku, także w Rzymie, gdy Boym oczekiwał na audiencję u nowego papieża. Jest wielce prawdopodobne, że ojciec Kircher, który był w przyjacielskich stosunkach z Aleksandrem VII wstawił się za Boymem, przyspieszając audiencję [11]. Kontakty między jezuitami miały charakter spotkań przyjacielskich, dwóch bliskich sobie poglądach na świat ludzi. Kircher zapewne śledził przez cały czas losy polskiego wysłannika cesarza Yongli do papieża i znał też jego aktywność na polu naukowym. W miejscu, w którym przebywał miał dostęp do wszelkiej korespondencji (listów, sprawozdań), jakie zakonnicy byli zobowiązani słać do władz zakonu. Wiedział o wysłaniu przez jezuitów popierających dynastię – Qing Martina Martiniego, niegdyś jego studenta, do Innocentego X, w celu zablokowania posłannictwa Boyma. W swoich pracach będzie często podkreślał zasługi Boyma w dziele przybliżenia Europejczykom historii, tradycji, map Chin, a nade wszystko medycyny Państwa Środka. Niestety, wielu innych podsyzywało się pod

nazwisko Boyma lub przemilczało jego autorstwo [8, 15]. Athanasius Kircher zmarł w 1680 roku

Martino Martini (1614–1661)

Ksiądz, jezuita, Włoch z pochodzenia, studiował w Collegium Romanum (1634–1637) pod okiem słynnego profesora Athanasiusa Kirchera. Jego zainteresowaniami naukowymi były głównie kartografia i historia Chin. Do tego kraju przybył w 1643 roku i w Makau uczył się języka chińskiego. Po opanowaniu przez Mandżurów Pekinu (1644 roku) związał się z dworem cesarskim dynastii Qing i przez wpływowego jezuitę Adama Schell von Bell'a został wysłany do Rzymu, aby udaremnić dostęp Boyma do papieża Innocentego X. Dobitnie o tym świadczy fragment: [8, s. 188] „*Martini był pouczony przez generała zakonu G. Nickela, aby zaprzestął występowania przeciwko Boymowi*”.

Autor „Novus Atlas Sinensis” (Amsterdam 1655 roku) to bardzo ważna postać uwikłana w konflikt z Boymem. Z jednej strony stało się to za sprawą przełożonych zakonu jezuitów, którzy wspierali mandżurską dynastię Qing, a z drugiej – z osobistych pobudek powiedzielibyśmy, że wynikających z „nadmiernego ego” autora owego „Nowego Atlasu” i zwykłej zazdrości o sławę. Spór między Martinim i Boymem, a także innymi osobami stojącymi po stronie jednego lub drugiego, dotyczył oryginalności map ówczesnych Chin i oskarżeń o zapożyczenia. Różnice w poglądach Martiniego i Boyma dotyczyły także innych zagadnień. Między innymi „Chińskich Annałów”, które opisywały historię chińskich cesarzy oraz filozofii Konfucjusza [8, 23].

W 1651 roku M. Martini opuszcza Chiny i udaje się do Rzymu. W Rzymie stara się swoje prace ogłosić drukiem. Wielokrotnie spotyka się ze swoim mentorem Atanazym Kircherem, który w rozmowach na tematy dotyczące

Chin często bierze w „obronę” Michała Boyma [18]. Do Chin Martini wraca w podobnym czasie (1658 roku) co Boym z Andrzejem Zhengiem i wiezie ze sobą pełnomocnictwa dla jezuitów stojących po stronie Mandżurów. Umiera na cholerę w 1661 roku

Zakończenie

Niektórzy autorzy piszący o poselstwie Michała Boyma do Watykanu twierdzą, że misja ta od zarania nie miała szans na powodzenie. W mojej opinii nie oddają oni pełni prawdy, gdyż Boym nie mógł wówczas przewidzieć, jakie okoliczności, spowodowane różnymi uwarunkowaniami, głównie natury politycznej, staną na przeszkodzie w realizacji podjętego przez niego zadania. Oceniając to wydarzenie z perspektywy czasu, wiemy, że pomimo „nadludzkich” wysiłków, olbrzymiej determinacji, wypełnienie poselstwa z przyczyn obiektywnych nie mogło się powieść. Stało się to głównie za sprawą sporego upływu czasu w podróży i zmian politycznych, jakie wtedy nastąpiły w Chinach, a głównie upadku dynastii Ming. To, co wyróżniało Boyma spośród innych misjonarzy to fakt, że pragnął ukazać Europejczykom osiągnięcia cywilizacyjne Państwa Środka w wielu dziedzinach, a w szczególności w zakresie medycyny chińskiej tak odmiennej od medycyny zachodniej. Dlatego jego dokonania zasługują na szczególne uznanie nie tylko w wymiarze misyjnym, lecz także poznawczym. Dzięki niemu chiński dorobek cywilizacyjny, niedoceniany, bo nieznanym Europejczykom, dotarł na nasz kontynent.

Na kanwie tych rozważań warto podzielić się, zapewne subiektywną refleksją końcową natury ogólnej, która dotyczy ludzkich postaw życiowych. Jedni swój potencjał niweczą i są zdani na egzystencjalną wegetację, inni starają się go optymalnie wykorzystywać dla dostatniego życia i osobistej satysfakcji,

a jeszcze inni transgresyjnie przekraczają swoje możliwości, dla wspólnego dobra. I tylko ci, poprzez swoje ponadprzeciętne dokonania przechodzą do historii. Wśród nich jest właśnie Michał Boym. Przecież nasz bohater mógł swoje dziecięce postanowienie realizować w miarę spokojnej misjonarskiej służbie, krzewiąc chrześcijaństwo wedle dekalogowych norm, w dalekim i egzotycznym kraju, który stał się jego drugą ojczyzną, bez aż takich wielkich poświęceń. On jednak podejmował się trudnych wyzwań, które zapewne wynikały z różnych osobistych motywów. Mogło to być np. mnisie posłuszeństwo wobec nakazów reguły zakonnej, chęć pomocy dla wybranej przez siebie ojczyzny, aktywność poznawcza, czy też zapisanie się w historii jako osoby wielowymiarowo twórczej. Tego się jednak już nie dowiemy...

Post scriptum

Czytelnika być może zainteresuje, co stało się z cesarzem i jego dworem po śmierci Michała Boyma. W 1662 roku cesarz Yongli i jego syn Konstantyn (miał wówczas 12 lat), wraz z dworzanami zostali zabici. Jaki los spotkał owe dwa złote medale podarowane przez papieża Aleksandra VII dla dworu cesarskiego? W trakcie podróży pirackim statkiem, ojciec Michał został posądzony o przyczynę złej pogody dla żeglugi, co miało być spowodowane posiadaniem przez niego w osobistym bagażu „trupiego oleju”. Załoga mużułmańska zażądała przegłędnięcia jego bagażu i w trakcie rewizji medale zostały mu zabrane. Owym olejem był posiadany przez Boyma – „olejek święty” [4].

*stopnie mandarynow; I – **jednorożec** (qillin), II – **lew** (shizi), III – **lampart** (bao), IV – **tygrys** (hu). Od 605 roku mandarynami zostawało się po zdaniu urzędniczego egzaminu (surowego), gdzie trzeba było się wykazać, między innymi biegłą znajomością filozofii Konfucjusza

(551–479 p.n.e.). Od 1984 roku w Chinach zaczęto uroczysto obchodzić dzień urodzin Konfucjusza (28 września) jako Dzień Nauczyciela [22].

****Ryty Ricciego** (Matteo Ricci: 1552–1610) mają związek z działalnością misyjną pierwszych jezuitów w Chinach, którzy stosowali akomodację i tłumaczyli Biblię oraz inne księgi liturgiczne z uwzględnieniem zwyczajów chińskich. Takie podejście jezuitów spotkało się z krytyką innych zgrupowań zakonnych. W konflikt został wciągnięty sam papież, który też był przeciwny praktykom stosowanym przez jezuitów. Michał Boym przyznawał rację Ricciemu, uważał się nawet za jego kontynuatora. W późniejszym czasie złagodzona krytykę jezuitów z tego powodu [8].

*****Edward Kajdański (1925–2020)**

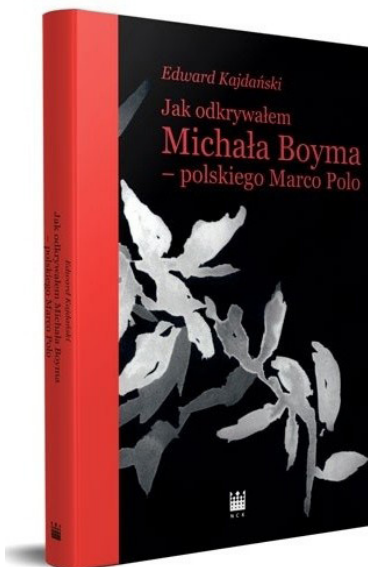
Wybitna postać, pisarz, dziennikarz, dyplomata, człowiek wielce zasłużony dla przybliżenia świata, a przede wszystkim nam Polakom osoby Michała Boyma. Edward Kajdański urodził się 26 września 1925 roku w Habrinie (Mandżuria), jego ojciec był budowniczym kolei w Mandżurii. W 1942 roku ukończył Gimnazjum (na prawach liceum) im. H. Sienkiewicza w Habrinie, po maturze rozpoczął studia na kierunku farmacji na Uniwersytecie Północno-Mandżurskim, jednakże je przerwał, bo przeniósł się na Politechnikę Harbińską, którą ukończył w 1951 roku jako inżynier kolejnictwa. Znał kilka języków: chiński, japoński, angielski, rosyjski, łacinę i oczywiście polski. Swoje życie zawodowe związał z pracą dyplomaty w Chinach. Zmarł w Gdańsku w wieku 84 lat.

Autor wielu książek, m. in.:

1. Kajdański, E.: Architektura Chin. Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1986.
2. Kajdański, E.: Dzienniki syberyjskich podróży Kazimierza Grochowskiego. Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1986.
3. Kajdański, E.: Perłowy trójkąt. Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1987.
4. Kajdański, E.: Michał Boym. Ostatni wysłannik dynastii Ming. Wydawnictwo „Polonia”, Warszawa 1988.
5. Kajdański, E.: Michał Boym: Ambasador Państwa Środka. Wydawnictwo K i W, Warszawa 1999.
6. Kajdański, E.: Długi cień Wielkiego Muru. Jak Polacy odkrywali Chiny. „Oficyna Naukowa”, Warszawa 2006.
7. Kajdański, E.: Michała Boyma opisanie świata. Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 2009.
8. Kajdański, E.: Sekrety chińskiej medycyny. MedicusSinicus Michała Boyma. Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2011.
9. Kajdański, E.: Medycyna chińska dla każdego. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.
10. Kajdański, E.: Michał Boym: The Ambassador of the Middle Kingdom. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2014.
11. Kajdański, E.: Rediscovered Michael Boym's Medical Manuscripts. A part of MedicusSinicus found in Cracow, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2016.
12. Kajdański, E.: Jak odkrywałem Michała Boyma – polskiego Marco Polo. Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018.

13. Kański, W. (pseudonim Kajdańskiego E.): Chińska Republika Ludowa. Zarys rozwoju gospodarczego 1949–1969. Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1971.

Autor wielu publikacji w wydawnictwach periodycznych, m.in.: Kontynenty, Wybrzeże, Poznaj Świat, Wiadomości

Zielarskie, Farmacja Polska, Wiadomości Lekarskie, Akupunktura Polska, Gdańskie Studia Azji Wschodniej i inne. Publikacje dotyczyły głównie historii Azji Wschodniej, postaci Michała Boyma, farmacji, ziołolecznictwa oraz tradycyjnej medycyny chińskiej.

Adres do korespondencji
Address for correspondence:
tadeusz.kasperczyk@awf.krakow.pl

Piśmiennictwo

1. Borsarello J.: *Acupuncture*. Masson, Paris 1981.
2. Collani von C.: The Jesuits Andreas Koffler and Michael Boym at the Court of the Yongli Emperor. *Journal of Art History* 2020, vol.17, s. 111–133.
3. Courderq A.: *Ostatni wysłannik dynastii Ming. Słońce, księżyc i krzyż*. Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2023.
4. Courderq A.: *Ostatni wysłannik dynastii Ming. Światłość i mrok*. Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2024.
5. Garnuszewski Z.: *Akupunktura we współczesnej medycynie*. Wydawnictwo „Amber”, Warszawa 1996.
6. Kajdański E.: *Perłowy trójkąt*. Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1987.
7. Kajdański E.: *Sekrety chińskiej medycyny – Medicus Sinicus Michała Boyma*. Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2010.
8. Kajdański E.: *Jak odkrywałem Michała Boyma – polskiego Marko Polo*. Wydawnictwo Centrum Kultury, Warszawa 2018.
9. Kasperczyk T.: *Meridiany, punkty i recepty chińskie*. Wydawnictwo JET, Kraków 2017.
10. Kasperczyk T.: Franz Anton Mesmer (1734–1815) – szarlatan czy odkrywca. *Promocja Zdrowia i Ekologia* 2024, nr 1–2, s. 2–19.
11. Konior J.: *Historia polsko-chińskich kontaktów kulturalnych w XVII w. (na przykładzie misji jezuickich)*. Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
12. Manaka Y.: *Chinese massage*. Japan Publications Trading Co. USA 1973.
13. Miazek-Męczyńska M.: Michał Boym SJ. Misjonarz, uczonec, dyplomata. *Chiny Dzisiaj* 2009, ROKUIV, nr 3 (12), s. 38.
14. Miazek-Męczyńska M.: *Jak Michał ze Lwowa do Chin zawędrował*. Wydawnictwo Pomarańczowa Alternatywa, Warszawa 2019.
15. Padaszyński J.: *Polscy pionierzy medycyny chińskiej – niezwykle ich dokonania oraz historia życia*. *Refleksoterapia* 2010, nr 1, s. 30–34.
16. Pincel J.: *Prawo pięciu elementów w medycynie naturalnej*. Wydawnictwo SPAR, Warszawa 1994.
17. Płonka-Syroka B.: *Mesmerizm. Od astrologii do bioenergoterapii*. Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2007.
18. Włodarski J., Gang Z.: *Kontakty Polski i Chin od XIII do końca XVIII wieku – próba nowego spojrzenia*. *Gdańskie Studia Azji Wschodniej* 2014, nr 5, s. 14–26.

Źródła internetowe:

19. Interok2025a: pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek-Ksawery (15.02.2025).
20. Interok2025b: monika-miazek-meczynska-teologia-polityczna.pl/monika-miazek-meczynska-polscy-jezuici-w-chinach-w-xvii-wieku (4.01.2024).
21. Interok2025c: michalboym.pl/material/andreas-hoffler-i-michael-boym-na-dworze-cesarza-yongli,310.html (25.02.2025).
22. Interok2025d: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Konfucjusz:392442.html> (3.03.2025).
23. Interok2025e: [nauka.w-sluzbie-wiary, czyli ile można zdziałać ad majorem Dei gloriam. O wydanych i niewydanych pracach naukowych Michała Boyma](https://nauka.w-sluzbie-wiary.czyli-ile-mozna-zdzialac-ad-majorem-dei-gloriam.com.pl/wydanych-i-niewydanych-pracach-naukowych-michala-boyma). <https://doi.org/10.14746/pspsl.2017.31.6> (2.03.2025).